جمهوری ١٩٤٦ كردستان

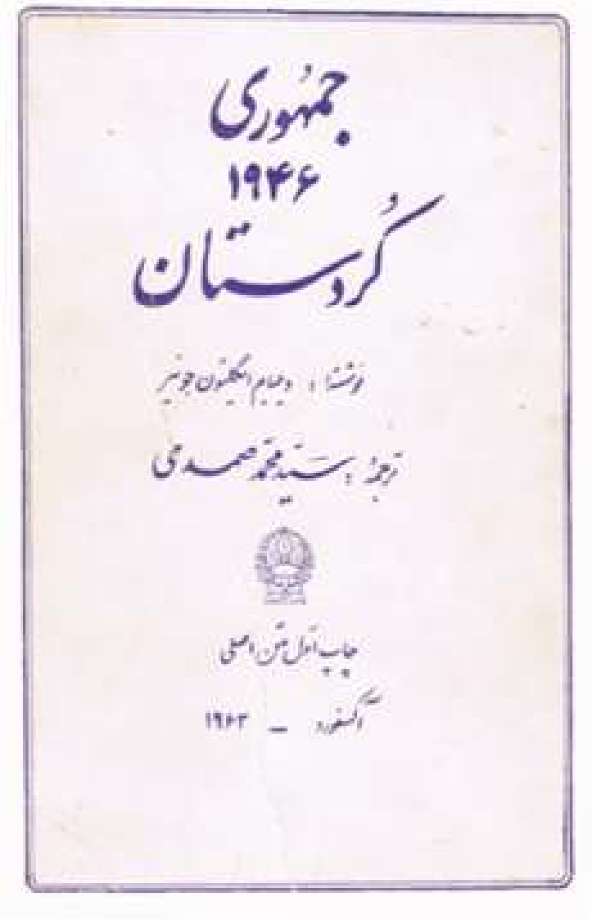

ویلیام ایگلتون جونیر، "جمهوری ١٩٤٦ کردستان"، ترجمه سید محمد صمدی، ناشر؟، محل انتشار؟، سال انتشار ١٩٨٠[؟]، ٣١٢ صفحه، فارسی

کەم وزۆر هەموو ئەو ڕۆژئاواییانەی وا بابەتیان لەسەر مێژووی هاوچەرخی کورد وسەردەمی کۆماری کوردستان (١٩٤٦) نووسیوە، هەروەها هەندێک سەرچاوەی خۆماڵیش، کەڵکیان لەم کتێبەی "ئیگڵتن" بینیوە یا لای کەم ئاماژەیەکیان پێ کردووە. لەڕاستیشدا کتێبی ئیگڵتن سەرچاوەیەکی کورت و پوخت بەڵام ڕاست وکەم هەڵەیە. ئیگڵتن، وەک کۆنسوولی ئەمریکا لەتەورێز لە نزیکەوە ئاگاداری ڕەوتی کۆماری کوردستان و ئازەربایجان بووە و واهەیە لە باری پلەی ئیدارییەوە بەرزترین مەئموورێکی وولاتانی ڕۆژئاوا بووە کە لە پەیوەندی کارەکانی کۆمار و کاربەدەستانیدا بووبێت. ئیگڵتن دواتریش لەپەیوەندی کورددا ماوەتەوە و سەردانی مەهابادی کردووە و هەروەها وەک مەئمووری باڵوێزخانەی ئەمریکی لە بەغدا ژیاوە و گەلێک جاریش چۆتە سەردانی کوردستان.

بەبۆچوونی من ئیگڵتن بۆ ئامادەکردنی کتێبەکە ڕاستەوخۆ چاوی بە هەندێک کەسایەتی کورد و ئێرانی کەوتووە وقسەکانیانی ڕاستەوخۆ ڕاگواستووە یا کردوونیەتە ناوئاخنی قسەکانی خۆی. بنەمای بۆچوونەکەشم ئەوەیە قسەی ئەو کەسانە (بۆ نموونە قاسم ئاغای موهتەدی (لل. ٩٠ و ١٠٥) و

سەرتیپ جیهانبانی) بە شێوەیەکی ئەوتۆ ڕاگوێزراون کە خوێنەر هەست بە ڕاست بوونی هەواڵ و بۆچوونەکانی نووسەر دەکات و دەزانێت ئەو هەواڵانە لەخۆوە نەدراون.

کتێبەکە ڕێزدار سەید محەممەدی سەمەدی وەریگێڕاوەتە سەر فارسی و ووتووێژی خۆی لەگەڵ چەند کەسایەتی کورد - وەک نەمر مەلاقادری مودەرریسی، لە کۆتایی کتێبەکە زیاد کردووە.

ئەوانەی خوارەوە ئاماژەی ئێگلتنن بە بۆکان و ناوچەکەین لەو کتێبەدا:

ل. ٣٢. تایفەی دێبوکری شار [ی مەهاباد] یان [لەماوەی شەڕی دووهەمی جیهانیدا] داگیر کرد و لە جادەی مەهاباد – میاندواو باجیان دەسەند.

ل. ٣٤. باسی عێلی دێبوکری و عەلی ئاغای حاجی ئێلخانی وئەوەی دوو بنەماڵەیان ناسناوی ئێلخانی زادەیان بۆخۆیان هەڵبژاردووە و عەلی ئاغا، کە ناسناوی عەلیارە لە ساڵی ١٩٤٢ دا چووە بۆ باکۆ *[وابزانم سەفەری یەکەمی نوێنەرانی کورد بۆ باکۆ لە ساڵی ١٩٤١ دابوو. ئەنوەر]*. هەروەها ناوی بنەماڵەی عەزیزی و مەعرووفی و فەتتاحی وەک بەشێک لە دێبوکرییەکان تۆمار کردووە. لە هەمان لاپەڕەدا باسی فەیزوڵڵابەگییەکانی دەوروبەری بۆکان و سەقز کراوە و نووسەر گوتوویەتی لە باشووری دێبوکرییەکانی بۆکان هەڵکەوتوون و ١٥ هەزار کەسێک دەبن کە لە دەوروبەری مەهابادەوە تا دەوروبەری سەقز نیشتەجێن. هەروەها دەڵێ عەلی جەوانمەردی لە ساڵی ١٩٤٤ دا بەهۆی هاوکاری کردنی حەمەڕەشیدخانەوە لەدار دراوە.

ل. ٥١. باسی هێرش بۆ سەر شارەبانی مەهاباد، کە دەڵێ "عەزیزخان" ناوێک لە مەیدانی چوارچرا قسەی بۆخەڵک کرد و بەشوێن ئەودا هێرش کرایە سەر شەهرەبانی و دوای تەقەی پۆلیس کە بوو بەهۆی کووژرانی عەبدوللای مینەی خاڵندی، ٧ پاسەوانی تورکی ئازەربایجانیی تێدا کووژرا. *[دیارە عەزیزخان هەمان عەزیزخانی کرمانج (یاسیکەند) ە]*.

ل. ٦٩. عبدالرحمانی شەرەفکەندی (هەژار) یەک لە ئەندامانی خاوەن نفووزی کۆمەڵەی ژێکاف بوو.

ل. ٧٠. لە بۆکان هەندێک لە ئەندامانی بنەماڵەی ئێلخانی زادە بە گەرم وگوڕی خەریکی هەڵسووڕان [بۆ کۆمەڵەی ژءێکاف] بوون.

ل. ٨٥. قاسم ئێلخانی زادە پێش چوونی هەیئەتی کورد بۆ باکۆ، نێررایە باکۆ.

ل. ٨٦. [لەسەفەری باکۆدا] پێشتر، قاسم ئێلخانی زادە دەست نیشان کرابوو پێشنیار و هەروەها ئاواتی لەمێژینی گەلی کورد بۆ دامەزرانی کوردستانێکی ئازاد بنووسێت وپێش چاوپێکەوتنی باقرۆف ئەم کارە بەڕێوە چوو.

ل. ٩٠ قاسم ئاغا ئێلخانی زادە باشی لەبیرماوە کە ئێوارەی هەمان ڕۆژ *[ڕۆژێک دوای چاوپێکەوتنی باقرۆف]* نوێنەرانی کورد بە چەند چەپکە گوڵەوە چوونە سەر گۆڕی عەزیزۆف لە نزیک هەیکەلی "کرۆف' و گوڵیان پێشکەش کرد. یەک لە نوێنەرانی کورد لەو کاتە و لە ژێر پەیکەرەکەدا نوێژی ئێوارەی کرد.

ل. ١٠٥. یەک لەوانەی وا [لە سیاسەتی سۆڤیەتی] دوودڵ بوون قاسم ئاغای ئێلخانی زادە، پیاوێکی ناسراوی عێلی دێبوکری بوو، کە بانگهێشتنی ژەنەرال ئاتاکیشی یۆفی بۆ باکۆ بۆیە قەبووڵ کرد کە ئەم کارە بارودۆخی کورد قایمتر بکات. ناوبراو لەوێ تێگەیشت کە ئامانجی سەرەکی باقرۆف ئەوەیە ناوچەکە لە ئێران جیا بکاتەوە و بیخاتە سەر سۆڤیەت، ئەوەش کە ئەستەم بە زیهنیدا بهاتبایە مافی گەلی کورد بوو. قاسم ئاغا لە بۆکان چاوی بە کاک هەمزەی نەڵۆس کەوت و ئەویشی لە گومانەکەی خۆیدا بەشدار کرد. کاتێ کە قاسم ئاغا لە باکۆ گەڕایەوە لەجیاتی ئەوەی لەو کەش و هەوایەدا بچێت بۆ مەهاباد، چوو بۆ تەورێز و لەوێ چەند هەفتەیەک مایەوە. لەوێش چەندکەسێکی وەک خۆی دوودڵ کرد وهەر ئەو کارەشی بوو بەهۆی ئەوەی سەرۆکانی کورد پەیوەندیی بە ژەنەڕال هومایوونی فەرماندەی سوپای ئێران لە بەشی کۆماری کوردستانەوە بکەن. لەو سەردەمەدا خەڵکێکی زۆر لەقاسم ئاغا کەوتبوونە گومانەوە.

ل. ١٢٣. دوای سەرەک کۆمار، سەرەک وەزیر (سەرۆکی هەیئەت ڕەئیسە*[ی کۆماری کوردستان]*) حاجی بابەشێخ خەڵکی بۆکان بوو - سیاسەتمەدارێکی شەست و پێنج ساڵان لە بنەماڵەی سەیدەکانی زەمبیلی دەوروبەری بۆکان بوو؛ پیاوێکی لاواز و باریک، کە عەینەک و ڕیشە سپیەکەی قەڵافەتی زۆر عالمانەیان پێ دەبەخشی، دیارە خوێندەواریی فەرمیشی هەبوو. لەڕابردوودا یەک لە دۆستانی بەئەمەگ و جێگەی باوەڕی ڕەزاشا بوو و لای ئەو خاوەن نفووزی زۆر بوو. دوای شاربەدەرکرانی ڕەزاشا ڕووی کردە حەمەڕەشید خان کە ئەودەم حاکمی سەقز و بانە بوو. پاشان بەرەو کۆماری کوردستان هات. حاجی بابەشێخ لەگەڵ خەڵکدا هەڵس وکەوتی زۆرچاکی هەبوو، بەڵام ئەندامێکی چالاکی کۆمەڵەی ژێکاف نەبوو... نزیکایەتییەکی تایبەتی لەگەڵ قازی محەممەد دا نەبوو ووا هەست دەکرا کە بۆ بێ ئەسەر کردنی کار وکردەوەی بنەماڵەکانی ئێلخانی زادەی بۆکان کە دراوسێی بوون گەیشتبێتە پلەی سەدارەتی بەرز.. سەرەڕای ئەو پلەبەرزەی، حاجی بابەشێخ هەرگیز پیاوێکی بەدەسەڵاتی ناو حکوومەت [ی کوردستان] نەبوو.

ل. ١٢٤- ١٢٥. عەبدولڕەحمانی ئێلخانی زادە کوڕی حاجی بایزاغا وەزیری کاروباری دەرەوە و حاجی سمایل ئاغای ئێلخانی زادە وەزیری ڕێگاوبان بوو. *[ئەوەندەی زانرابێت پۆستی وەزارەتی دەرەوە لە کابینەی پێشەوادا نەبوو و ئەوەش هۆکاری سیاسیی هەبوو، حاجی ڕەحمان ئاغاش وەزیری ڕاوێژکاری کابینەکە بوو. بەڵام دەگوترێت بەکردەوە ئەو دەورەی گێڕابێت. کاک سەلاحی موهتەدی کوڕی حاجی ڕەحمان ئاغاش لە ووتار یا ووتووێژێکدا کە شوێنەکەیم لەبیر نییە، باوکی خۆی بەوەزیری کاروباری دەرەوە ناو بردبوو. ئەنوەر].*

ل. ١٣٤. شیعری سروودەکە*[ئاوی کەوسەرە]*، هەژاری شاعیر ئامادەی کردبوو.

ل. ١٣٧. حاجی بابەشێخ سەرەک وەزیران بوو.

ل. ١٣٨. باسی ئەوەی ئایا کورد و بەتایبەت پێشەوا لەڕاگەیاندنی کۆمار دا پەلەیان کرد؟ سەیفی قازی و حاجی بابەشێخ لەگەڵ ئەو بۆچوونە نەبوون...... شەڕی کوردی شێخ ئاغایی و تورکی میاندواو.

ل. ١٥١. لەناو ئەو ٦٠ لاوەی بۆ خوێندن نێررانە باکۆ، یەکیان کوڕەلاوێک بوو بە ناوی گەلاوێژ [عەلی]کە لە ساڵی ١٩٦١ دا لە سەر ڕادیۆ بەرلین بە زمانی کوردی بەرنامەی تەبلیغاتیی دژ بە ئێران بەڕێوە دەبرد.

ل. ١٦٧. ژمارەی سوارەی عەشیرەتەکانی کوردی ناوچە: .... دێبوکریی مەهاباد بە سەرۆکایەتی جەعفەرئاغای کەریمی ٤٠٠ سوارە؛ دێبوکرییەکانی بۆکان بەچاوەدێریی ئاغاواتی ئێلخانی زادە ٥٠٠ سوارە؛ فەیزوڵڵابەگییەکانی بۆکان و سەقز ٨٠٠ سوارە؛ تایفەی بیداغی *[بوداغی؟]* سەقز ٢٠٠ سوارە؛ سەرجەم ١٢ هەزار ٧٥٠ سوارە.

ل. ١٦٩. لەو کاتانەدا هەیئەتێکی تێکەڵاوی ئازەربایجانی و کورد لە سەقز لەگەڵ بەرپرسانی [ئێرانی] ناوچە سەبارەت بە گرفتی نێوانیان، خەریکی ووتوێژ بوون. ئەندامانی هەیئەتی کورد بریتی بوون لە سەرهەنگ دووهەم عزت عبدالعزیز (عیراقی)، سەرگورد ئیبراهیم سەلاح سەرۆکی ستادی ئەرتەشی کوردان و جەعفەری کەریمی لە دێبوکرییەکانی مەهاباد.

ل. ١٧٩. حاجی بابەشێخ کە سەرەک وەزیرێکی خاوەن دەسەڵات نەبوو، باسی هێرش*[ی ئێران بۆسەر ناوچەکەی]* کرد و تەنیا ٤ سەرەک هۆز و خەڵکەکەی پشتگیریی قسەکانی ئەویان کرد. ناوبراو پێی وابوو دەتوانن بچنە ناو شاری سنەوە وئەگەر ڕووسەکان شتێکیان گوت دەکرێ بڵێن حاجی بابەشێخ وچەند سەرەک هۆز لەخۆیانەوە چوونەتە ناو شارەکە.

ل. ١٨٢. لەو ماوەیەدا ووتووێژێکی زۆر جیددی لەنێوان قازی محەممەد و ژەنەڕاڵ ڕەزم ئارا لە گوندی سەرا بەڕێوە چوو... [قازی] سێ کەس نوێنەری بۆ مانەوە لە سەقز هەڵبژارد: حاجی بابە شێخ، هەژاری شاعیر و حاجی محەممەد ئاغا.

ل. ٢٠٩. قازی محەممەد [لەمیاندواو] بە ژەنەڕاڵ هومایوونی گوت بزانن کە بارزانییەکان هێشتا لەمەهاباددان و دەیانەوێت سەرلەنوێ بۆکان بگرنەوە. هومایوونی وای بەباش زانی کە بە قازی و حاجی بابەشێخ و سەیفی قازی بڵێت خۆتان بچن بۆ بۆکان و چاوتان بەوێ بکەوێت... لەبۆکان دیتیان کە بارزانییەکان چەند ڕۆژ پێشتر شاریان چۆڵ کردووە و چوونەتە مەهاباد. ئەوانەی وا لەگەڵ ژەنەڕاڵ هومایوونی بوون بەرەو حەمامیان کە گوندێکی دێبوکرییەکانە وەڕێ کەوتن، ئێلخانی زادەکان لەو گوندە دەژیان و <u>لە ساڵێک پێشترەوە پەیوەندیان لەگەڵ ژەنەڕاڵ هومایوونی گرتبوو</u>... قازی گوتی پێتەخت*[ی کۆماری کوردستان]* هێمن نییە و بارزانییەکان دەیانەوێت بەربەرەکانی*[سوپای ئێران]* بکەن. ژەنەڕاڵ بە قازی گوت بگەڕێتەوە مەهاباد و شارەکە ئامادەی هاتنەوەی سوپا بکات.

شایانی گوتنە کە کاک سەید محەممەدی سەمەدی ووتووێژی لەگەڵ هەندێک کەسایەتی سەردەمی کۆمار وەک نەمر مەلا قادری مودەڕڕیسی و سەید ڕەحیم ئەییووبی کردووە و دەقی قسەکانی ئەوانی وەک پاشکۆ خستۆتە کۆتایی کتێبەکە. یەک لەو کەسانە سەیدعەبدولقادری سەیادەت کوڕی حاجی بابەشیخە .

تێبینی:

لەماوەی نووسران و بڵاوبوونەوەی ئەم بابەتەدا، لەڕێگەی وێبلاگی ڕوانگە و بابەتێکی ڕێزدار حەسەنی قازییەوە زانیم کە ویلیام ئیگلتن جونیەر لە ڕۆژی ٢٠١١/١/٢٧ واتە دوو هەفتە پێش نووسرانی ئەم بابەتە کۆچی دوایی کردووە ولە کاتی مردنیدا ٨٤ ساڵان بووە. بابەتی وێبلاگی ڕوانگە دەقی ووتووێژێکی بەناوەرۆکە لەگەڵ ئیگلتن و گەلێک کار وهەڵسووڕانی سیاسیی ئەوی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و هەروەها لەپەیوەندی پرسی کورددا گرتۆتە خۆ. بۆ زانیاریی زیاتر سەبارەت بە کار و

ژیانی ئیگڵتن واهەیە ئەوە تاقە سەرچاوەیەکی کوردی بێت و بەم بۆنەیەوە لێرەدا لینکەکەی ڕادەگەیێنم. وێنەی ئیگڵتن لە ووتارەکەدا هەیە. سپاسی زۆری کاک حەسەنیش دەکەم بۆ وەرگێڕانی بابەتەکە:

http://www.ruwange.blogspot.com/